

ÇORUM HASANPAŞA KÜTÜPHANESİ'NDEKİ SİYERLE İLGİLİ BAZI YAZMALAR VE ENVERİ ERZİNCANİ'NİN "MEVLÜD-İ ŞERİF" ADLI MANZUMESİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Ethem ERKOÇ*

Bir kaç kütüphanedeki eserin bir araya getirilmesi ile oluşturulmuş olan Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi, kadim bir geçmişe sahiptir. Bununla beraber kütüphanenin asıl omurgasını Ulu Camii avlusunda III. Alaaddin Keykubat tarafından inşa edilen Cami-i Kebir Medresesi'nin bitişiğinde, bizzat Beşiktaş Muhafızı Hacı Hasan Paşa tarafından kurulmuş olan kargir kütüphane oluşturmaktadır. 1314/1896 tarihinde 170 kitapla kurulmuş olan bu kütüphane, adı geçen paşa tarafından İstanbul'dan temin edilip gönderilen kitaplarla sürekli zenginleşmiş, şahıs kütüphanelerinde bulunması mümkün olmayan kıymetli, dünyada tek nüsha denilebilecek nadide eserler içerir hale gelmiştir. Bu kütüphane dışında buraya Süleyman Fevzi ve Fevziye İrfaniye Kütüphanelerinden de eser getirilmiştir. 1924 yılında "Milli Kütüphane" adı altında birleştirilen bu kütüphaneye "İl Halk Kütüphanesi" adı verilmiş olup 1963 yılında yeni binasına taşınmıştır. Adı daha sonra "Hasan Paşa Kütüphanesi" olarak değiştirilmiştir. Sahip olduğu 3500'ü aşkın el yazması eserle, bu gün bölgesinin en önemli kütüphanelerinden biri olarak kabul edilmektedir.¹

Kuşkusuz, haklarında bazı çalışmalar da yapılmış olan,² bu yazmaların tamamını tanıtmak mümkün değildir. Dolayısıyla biz bu yazmalardan sadece Hz. Muhammed'in hayatı ve siyerle ilgili olanların bir kısmını tanıtacak, daha çok da Enver-i Erzincani'nin "Mevlûd-i Şerif" adlı manzumesinin -farklı bir mevlit nüshası olması hasebiyle- üzerinde duracağız.

1- Manzum Kaside-i fi-Hakkı Nebî ve Hamza

Kayıt No:374/6

Tanıtmaya çalıştığımız eserlerin ilki Mevlana Muhammed b. Muhammed b. Abdullah tarafından yazılan bir kasidedir. Peygamberimizin methiyle baş-

* Araştırmacı Yazar

1 Bkz, Ethem Erkoç, *Beşiktaş Muhafızı Yedi Sekiz Hasan Paşa ve Bir devrin Hikayesi*, Çorum 2004, ss.179-180

2 Bu çalışmalardan biri Mehmet Mahfuz Söylemez'e ait olup "Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde bulunan İslam tarihi ile ilgili yazmalar I", başlığı ile yayınlanmıştır. Bkz. *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt I, sayı: 1, Çorum 2002.

layan ve Hz. Hamza'nın Müslüman oluşundan şahadetine kadar hayat hikâyesiyle devam eden kaside, sahabenin Hz. Peygambere olan sevgi ve muhabbetlerini de yansıtan örnekler içermektedir. Kasidenin sonunda 26 beyitlik bir münâcaat da mevcuttur. 1130/1717 yılında Amasya Torumtay Medresesinde istinsah edilmiş olan eser sekiz risaleden oluşan bir kitabın 6. kısmıdır.

Yazmanın Özellikleri: Meşin ciltli ve mıklepli olan risale, 347-353 varaklar arasında 13 sayfalık bir bölümü teşkil eder. Her satırda 18-20 beyit bulunmakta olan risale toplam 250 beyitten müteşekkildir. 14x23 ebadında olan risale talik türünde yazılmış olup dili Arapçadır.

2-Delailü'n-Nubuvvet-i Muhammedî ve Şemâilü Fütüvvet-i Ahmedî

Kayıt No:1210

Kitabın yazarı, Altıparmak Muhammed b. Muhammed el Üskübî'dir. Yazar kendisini dördüncü varakta bu isimle tanıtırken eserin adını da "Mearicü'n-Nübüvve" olarak belirtmektedir. Ancak kitabın ilk sayfasında yukarıda yazılan isim bulunmaktadır. Kütüphane kayıtlarına da bu isimle geçtiği için biz de bu ismi tercih ettik. Bahis mevzuu eser, İbrahim b. Muhammed b. Mustafa el-Çerkeşi tarafından 11 Şaban 1165/1751 tarihinde istinsah etmiştir.

Yazar, kitabın takdim bölümünde tefsir, hadis, fıkıh gibi şerî ilimler tahsil ettikten sonra, uzun yıllar Bilâd-ı Rum'da talebe okuttuğunu; otuz yıl kadar da çeşitli Arap vilayetlerinde bu minvalde hizmetlerde bulunduğunu, ömrünün son dönemlerinde insanlara faydalı olmak için böyle bir eser yazmaya karar verdiğini anlatmaktadır. Eserini bir mukaddime, dört bölüm ve bir hatime şeklinde tertip ettiğini ifade eden yazar, mukaddime bölümünde hamd ve münacatla başlamakta, Allah'ın zat ve sıfatları konusunda yaptığı uzun açıklamaların akabinde Hz. Peygambere salat u selamla devam ederek esere giriş yapmaktadır. Sonra peygamberliğin özellikleri ile konuya girmekte, son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v)'in fazilet ve hasletlerini anlattıktan sonra 58. varaktan itibaren onun hayatını incelemektedir.

Birinci rükünde Hz. Peygamber (s.a.v)'in nübüvvet nurunun Hz. Amine'ye gelinceye kadarki safhayı yani peygamberler tarihini anlatırken, ikinci bölümde Hz. Peygamber'in doğumundan peygamberliğine, üçüncü bölümde ilk vahiyden hicrete yani İslam'ın Mekke dönemini, dördüncü bölümde hicretten vefatına kadar olan olayları akıcı bir Türkçe ile anlatmaktadır. Hatime adını verdiği son bölümde ise Hz. Peygamber (s.a.v)'in mucizeleri üzerinde durulmaktadır. Kitabın sonunda da müstensihin adı ve istinsah tarihi yer almaktadır.

Yazmanın Özellikleri: 462 varak olan bu yazma, 12x24 ebadında olup her sayfada 21 satır bulunmaktadır. Eser, meşin ciltlidir. Cildi çok eskimiş olduğundan miklebi düşmüştür. Nesih yazı türüyle yazılmış olup dili Türkçedir. Yazılar, altın yaldızlı çerçeve içine alınmıştır.

3. Terceme-1 Siret-1 Nebi

Kayıt No: 1122

Yazarı hakkında bilgi bulamadığımız eserin müstensihî, Figanizâde Abdullah b. Mahmud b. Ebûbekir Çorumî olup 1207/1793 tarihinde Çorum'da istinsah edilmiştir. Kitabın istishab kaydında, bu eserin 14 muharrem 1208 tarihinde Çimdricizâde Hacı Ali b. Hacı Hüseyin'in mülkiyetinde olduğu anlaşılmaktadır. Yine üzerindeki mühürlerden, eserin bilahare Ahmed Feyzi kütüphanesine verildiği, oradan da Hasan Paşa kütüphanesine intikal ettiği anlaşılmaktadır.

Mesnevi tarzında tanzim edilmiş olan bahis mevzuu ettiğimiz yazma, Hz. Peygamberin hayatı, şemai ve savaşlarını destanimsı bir üslupla anlatmaktadır. Kitabın çok kullanılmış oluşundan da anlaşılacağı üzere bu tarz kitaplar, Osmanlı döneminde ve hatta XX. yüzyılın ilk yarısında hanedan konaklarında ve kıraathanelerde sürekli okunurdu.

Yazmanın Özellikleri: Kitap, baştan sona kadar bir manzumedir. 21x33 boyutunda 363 varaktır. Her sayfada 23 beyit yer almaktadır. Deri ciltli ve mikleplidir. Cildi eskidiği için kitap, sonradan kâğıtla kaplanmıştır.

4. Mi'rac-1 Resul

Kayıt No: 827/1

Besmele, hamdele ve salveleyi içeren uzun bir girişle başlanan kitap, adından da anlaşılacağı gibi Mirac konusunu ele almaktadır. Hz. Peygamber'in Beytu'l-Haram'dan başlayıp Beytu'l-Makdis'e, oradan da semaya urucunu, Kabekavsey'n'de ve Mirac esnasında cereyan eden olayları açık bir dille anlatmaktadır. Miraç dönüşü Kureyş'in bu olaya inanmayıp "Bize Kudüs'ü anlat" demeleri ve Peygamber efendimizin de hicapsız olarak orayı görüp tasvir etmesiyle son bulmaktadır. Kitabın sonunda hatime duası bulunmasına rağmen yazar veya müstensihinin ismine yer verilmemiştir. Kitabın baş tarafında "Hâzâ Mirac-ı Resulillah sallallahu aleyhi ve sellem alet-temam" ifadesinin geçmesi bunun kitabın ismi olabileceğini düşündürmektedir. Yazarı meçhul olan bu yazmanın ilk sayfasında "Sahibi Ahmet Efendi" kaydından başka "es-

Seyyid Ahmet Feyzi Kütüphanesi" yazılı mühür bulunmaktadır. Gerek tarihin yer almadığı bu istishab kaydı, gerekse kütüphanenin temellük kaydı kitabın yazarı hakkında bir ip ucu vermekten uzaktır.

Yazmanın Özellikleri: Kahverengi meşin ciltli mecmeatü'r-resailin ilk risalesidir. Kapak içleri ebrulu kâğıttır. Dili Arapça olup harekeli nesih tarzında yazılmıştır. 14,5x21 ebadındadır. 52 varak olan risalenin her sayfasında on üç satır mevcuttur.

5. Risale-i Kaside fi Medh-i Nebi

Kayıt No:632/2

Risale, kaside tarzında manzum bir eser olup ilk varakın eksik olduğu, girişinden anlaşılmaktadır. Son kısmında ise kasidenin bittiğini vurgulayan hatime bölümünün yer alması bunda da eksiklik olabileceğini akla getirmektedir. Bu nedenledir ki şairini müstensihini, yazım veya istinsah tarihini tesbit etmek mümkün olamamaktadır.

Yazmanın Özellikleri: Mukavva ciltli ve şirazeli bir kitap mecmuasının ikinci risalesidir. 12x18 ebadında olup her sayfada 10 beyit yer almaktadır. Dili Arapçadır. Harekeli nesih tarzında yazılmıştır. Yazarı meçhuldür. Risale kitabın 19. varaktan 49. varaka kadar olan bölümünde toplam 31 varaktır.

6. Ayşe Anaya Yapılan Bühtan Hakkında Risale

Kayıt No:1256/5

Kitabın orijinal adı:"Ayşe Ananın Bühtanı Beyamındadır."Risalenin yazarı belli olmadığı gibi müstensihine ait de bilgi bulunmadığından yazım tarihi de tespit edilememiştir.

Kitabın giriş bölümünde, Hz. Peygamber (s.a.v)'in eşi Hz. Aişe'yi Benî Mustalık'a karşı yapılan sefere götürmesinden başlayarak gerdanlık olayını ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. Siyer ve İslam tarihi kitaplarında "ifk olayı" başlığı altında ele alınan Hz. Aişe'nin iffetine iftira mahiyetindeki iddiaları açık bir Türkçe ile ifade ettikten sonra, risale Cebrail (a.s)'ın Hz. Peygamber (s.a.v)'e getirmiş olduğu şu vahy-i ilahi ile bitirilmektedir.

"Şeksiz gümansiz bilmek hâsıl ola ki Aişe günahsızdır. Ayrık kişiler dahi onun hakkında yavuz sanı sanmayalar ve ahirette ulu azaba giriftar olmayalar."

“Ya Bar-i Hüdaya, biz kulları yavuz endişelerden ve yavuz sanılardan sen saklağıl ve itikadımızı berk ve muhkem eyle. Âmin. Ya İlahe'l-âlemin.”

Sırtı siyah bez üzerine ebru kâğıtla kaplı mukavva cilt içindeki 5. risaledir. Kitap 13x20 ebadındadır. 7b-12b varaklar arasında toplam 11 sayfadır. Her sayfada on üç satır bulunmaktadır. Yazı tarzı nesih olup harekelidir.

7. Mevlüd-i Şerif

Kayıt No:5536/31

Tanıtmaya çalıştığımız son eser olan Mevlüd-i Şerif'in yazarı şair Enveri Erzincani'dir. Başta Şemseddin Sami'nin Kamusul-A'lam'ı ve Bursalı Mehmet Tahir'in Osmanlı Müellifleri adlı kaynaklardan başlayarak, biyografik bilgiler aktaran birçok esere başvurmuş olmamıza rağmen, Erzincanlı Enveri hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadığımız gibi bu mahlas kullanan herhangi bir şair ismine de denk gelmedik. Enveri'nin bu şairin esas adı olmayıp mahlası olması muhtemeldir.

İncelediğimiz “Mevlüd-i Şerif” risalesi, klasik mevlit türlerine benzemektedir. Münacaat, hamdele ve salvele ile başlayıp Hz. Adem'in ve alemin yaratılışından nurun Amine'ye intikaline, Hz. Peygamber (s.a.v)'in doğumundan miracına kadar uzanan bu kasidenin yine bir münacatla son bulduğunu görmekteyiz.

Enveri Erzincani'nin bu eseri, Necla Pekolcay ve arkadaşlarının hazırladığı “İslami Türk Edebiyatında Şekil ve Nevilere Giriş” adlı eserinde ve Hasibe Mazioğlu'nun “Türk Edebiyatında Mevlid Yazan Şairler” adlı çalışmasında yer almamıştır.

Yazmanın özellikleri: Siyah meşin ciltli mecmuatü'r-resailin 31. risalesi olup 81a-85a arasında yedi sayfalık bir kasidedir. 21,5x15,5 boyutundadır. Her sayfada ortalama 21 beyit bulunmakta olup toplam 142 beyittir. Talik tarzında yazılmış olup yazım tarihi 1249/1833 tür. Baş tarafında 13 beyit Farsça, geri kalan kısmı ise Türkçedir.

Eserin 13 beyitlik Farsça bölümünden sonra şu beyitler yer almaktadır:

Besmeleyle yâd edüp nam-ı Hüda'yı evvela
Eyledim tertib-i divan belagat intiha

Hamdüna mahdud ol Vehhab-ı zül'ihسان kim
Nur-ı irfanıyla kılıç eylemiştir pür ziya

Hem salâvatıyla selam ol fahr-i âlem ruhuna
Eyledi bu âlem şirk-i dalaletten reha

Âline ezvacına etbaina ashabına
Arz olunsun salat selam sena vü dua

Çaryar-basafa Ebubekir, Ömer; Osman, Ali
Hem onlardır müminine mukteda yu rehnüma

Cümlesini severiz can u gönülden sıdküle
Cennet-i alada komşu eylegil ya Rabbena

Enverî kulun gubar-ı hak-i payindir senin
Ya Rasulallah şefaât isterim yevmülceza

Bu beyitlerden sonra Hz. Peygamber (s.a.v)'in doğumu ve miracı bahsine geçilmektedir. Bu bölüm, 105 beyit kadar sürmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi burada Hz. Adem'in ve âlemin yaratılışından nurun Amine'ye intikali-ne, Hz. Peygamberin doğumundan miracına kadar geniş bir tema söz konusudur.

Mevlûd-i Şerif'in son bölümünü şair; Hz. Peygamber (s.a.v)'i, âli ve ashabını, hulefa-i raşidini, Hasan ve Hüseyin'i hürmetle zikrettikten sonra on iki beyit halinde münacaatta bulunuyor.

Ya ilahi bunların hürmetine imdat et
Ol zaman kim kurula mahşer ü divan-ı kaza

Mücrimem rûsiyehem cürm ü günahım çoktur
Elmeded eyler isen cürmüme şâyeste ceza

Nefs ü şeytanın elinden yakam kurtaramam
El'eman avn ü keremle kulunu eyle reha

Hürmet-i mefhar-ı âlem ve bi- ismi-i azam
Son nefes hazret-i imamı bahş eyle bana

Hayfısın hayf keza eyledi ömrüm yaz
Etmedim zatına şâyeste amel ben asla

Beni maklub-ı heva eyledi nefis-i bikar
Cah-ı isyanda kaldım meded ey Rabb-ı ala

Bakma noksanıma esma-ı ızamın hakkı
Mücrimem müfterihem afv kıl ey kân-ı atâ

Bende yok dâfia ey Rabb-ı gafur u allâm
Bu rehavetle nola halim eya Bar-i Hüda

Ver metanet bana sabit olayım emrinde
Etmeyem naks-ı uhud ile yüzümü kara

Bahr-i gufran ki pâyân u nihayet yoktur
Tövbeler her ne ki ettim ise ben cürm ü hata

Meyl-i dünya ile ukba nimetin fevt ettim
Bu ne gaflet bu ne cür'et bu ne hüsrân-ı bela

Ya ilahi beni mağfur ve mes'ud eyle
Hurmet-i Sure-i Yasin ve bi-Hakk-ı Taha

Risalenin sonunda bitiş tarihi olduğu belirtilen bir kayıt göze çarpıyor olmasına rağmen bu kaydın eserin yazılış tarihi mi yoksa istinsah tarihi mi olduğunu belli değildir.

Süleyman Çelebi'nin "*Vesiletü'n-Necat*" adlı mevlidinden sonra dinî edebiyatımızın önemli simalarının da mevlit yazdığı bilinmektedir. Bu bilgilere rağmen bu kabil eserleri tanıtan kitaplarda veya araştırmalarda Enverî Erzincanî'nin "*Mevlûd-i Şerif*" adlı eserinin bilinmediği görüldüğü için, Çorum Hasan Paşa Kütüphanesinde 6719 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan Sinanoğlu'nun "*Ümidü'l-Müznibin*" adlı mevlidinin de bilinmiyor olabileceğini belirtmek istiyoruz. Keza aynı kütüphanede 8036 ve 8037 numarada kayıtlı Süleyman Çelebi'ye ait iki adet farklı mevlit nüshalarının da bulunduğunu belirtmenin faydadan hali olmadığını düşünüyoruz. Faruk Kadri Timurtaş'ın farklı nüshaları karşılaştırarak hazırladığı Süleyman Çelebi'nin "*Mevlid*" adlı eseri ile ilgili kitabında Çorum'daki nüshalara temas etmemesinden de anlaşılacağı üzere bu nüshaların henüz ilim adamlarınca bilinmiyor olması da muhtemeldir.

Sonuç olarak şunu söyleyelim ki Çorum Hasan Paşa Kütüphanesinde pek çok mahtuta vardır ve bunlar ilim adamlarının ve araştırmacıların tetkikini beklemektedir. Burada her konuda eser bulunduğu gibi doğrudan Hz.Muhammed (s.a.v)'in hayatı, şemali ve şiyreti ile ilgili çok sayıda kitap da mevcuttur. Biz bunlardan sadece birkaç örnek vermekle yetindik.